

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

**МОТИВИ ТА ОБРАЗИ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ СЕРГІЯ ЖАДАНА
«ЖИТТЯ МАРІЇ»**

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала: студентка 411 групи

Спеціальність: 014.1 Середня освіта
(Українська мова та література)

Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Українська мова та
література)»

Семенчук Олександра Олександрівна

Керівник : кандидатка філологічних наук,
доцентка Демченко А.В.

Рецензент : кандидатка філологічних наук,
доцентка Гайдаєнко І.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТВОРЧІСТЬ СЕРГІЯ ЖАДАНА В ОПЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ НАУКИ.....	6
1.1.Творчість С. Жадана в рецепції українського літературознавства.....	6
1.2.Тематичне наповнення та еволюція смислових пластів поетичного добробку автора	13
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ЗБІРКИ «ЖИТТЯ МАРІЇ»	18
2.1. Мотиви збірки С. Жадана «Життя Марії»	18
2.2. Символіка образів у віршах збірки «Життя Марії».....	21
2.3. Поетикальні засоби у творах Сергія Жадана	27
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Актуальність теми. Література, створена учасниками чи свідками бойових дій, відрізняється від творів тих, хто війну не бачив, перш за все, граничним виявом особливої, оголеної екзистенційності. Причому для того, аби не відмовити авторові такої поезії в щирості, він може не вдаватися до надміру власне поетичних засобів увиразнення власних текстів. Ба більше, саме звернення до них здатне безнадійно зіпсувати його твір, додавши йому плакатної «крикливості» й одібравши частинку душі.

Сергій Жадан, на відміну від тих-таки Бориса Гуменюка, Валерія Ананьєва та інших представників сучасного воєнного літературного процесу України, безпосередньої участі в бойових діях не брав. Утім, він відомий як активний волонтер і культуртрегер, що невтомно виконує власну місію в районах, що знаходяться на лінії фронту. Його розуміння розірваного війною на шматки регіону – особливе, оскільки він сам є вихідцем з Луганщини. Поезія Жадана – це не прості враження поета від побаченого, це – справжній діалог зі справжнім, а не демонізованим Донбасом, що населений реальними українцями без розподілу за суспільно-політичним ярликами. Цей діалог – це найголовніше, що, на думку самого Сергія Жадана, Україна може дати населенню окупованих територій.

Аналізуючи збірку Сергія Жадана «Життя Марії», слід говорити, перш за все, про те, що це перша поетична збірка митця, що вийшла після початку україно-російської війни 2014 року. «Жаданові» вірші вийшли 2015 року, однак зрозуміло, що переважна більшість їх творилася саме в час найзапекліших протистоянь 2014-го. Поезії збірки реалізують провідні контрапункти цієї війни та її відображення в художньому тексті – мотиви втраченої домівки, життя і смерті, відсутності сенсу існування. Сукупність зазначених факторів та важливість книжки для сучасного літературного процесу інспірують актуальність дослідження мотивного комплексу «Життя Марії».

Мета і завдання дослідження – визначити художні засоби реалізації основних мотивів збірки поезій «Життя Марії» С. Жадана.

Поставлена **мета** зумовила необхідність вирішення таких **завдань** дослідження:

1. Охарактеризувати рецепцію творчості С. Жадана українським літературознавством.
2. Визначити особливості тематичного наповнення творчості й еволюції поетичної майстерності С. Жадана.
3. Виділити провідні художні засоби реалізації образу міста і дому в поезіях збірки «Життя Марії».
4. Виділити провідні ознаки символіки творів С. Жадана.
5. Специфікувати ключові особливості реалізації мотивів життя й смерті в поезіях збірки «Життя Марії».

Об'єктом дослідження є поетичні тексти зі збірки Сергія Жадана «Життя Марії» .

Предмет дослідження – мотиви та образи поезій зі збірки «Життя Марії» С. Жадана

Методи дослідження. Методологічну основу наукової роботи складають описовий, метод ідейно-художнього аналізу, елементи рецептивної поетики та інтертекстуального аналізу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані методологічні підходи можуть використовуватись при аналізі поетики сучасних творів. Одержані результати можуть знайти застосування під час підготовки до практичних занять з історії української літератури, при вивченні текстів сучасних українських письменників у школі, під час написання випускних та курсових робіт, рефератів.

Апробація результатів дослідження. Деякі положення та результати дослідження були представлені у вигляді доповіді на III Всеукраїнських студентських наукових читаннях з нагоди 206-ї річниці від дня народження

Тараса Шевченка з темою «Образ Богородиці в поетичній творчості Тараса Шевченка та Сергія Жадана» (Ізмаїл, 10 березня 2020 року).

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТВОРЧИСТЬ СЕРГІЯ ЖАДАНА В ОПЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ НАУКИ

1.1. Творчість С. Жадана в рецепції українського літературознавства

У вітчизняному літературознавстві Сергія Жадана вже давно прийнято називати «останнім українським ліриком». Його мистецькому здобутку присвячені численні роботи літературознавців і мистецтвознавців. З-поміж них необхідно виокремити сучасні наукові розвідки, дискусії, зацікавлення, авторами яких є такі знані фахівці, як І. Бондар-Терещенко [6], О. Коваленко [25], Б. Пастух [28]. Я. Поліщук [29], О. Різниченко [30] та інші. Дослідники йменують його поезію «безжальною, скальпівною відносно змавпованого суспільства» [4], а прозі надають характеристики, пов'язані з «оприявненням тіні Іншого, що знаходить свій вихід просто зсередини в українському суспільстві» [24]. На думку І. Бойцун та М. Мухаметзянової, урбаністичний простір поезії Жадана насичений відверто акварельними «маркерами», зокрема, розмитістю в зображенні, багатоаспектністю в кольорах, сугестією та синестезією образності [5].

Тамара Гундорова охарактеризувала Жадана як Вічного підлітка, який конфліктує із давньою західною культурою. Вона у дев'яності роки визначила Жадана як сумного клоуна, революціонера і панка із беспритульного покоління, що не мало близьких зв'язків із батьками, постійно мандрувало Україною і світом, не було вкорінено в бутті. Як наслідок, за поглядами Т. Гундорової, з'явилася така чоловіча культура як панк культура, зі своєю інфантильністю, з вигаданими рольовими забавками. [8]

Роксана Харчук пов'язує творчість Сергія Жадана з формацією «дев'яностих», з її естетичним плюралізмом, що поєднує класичну спадщину

з авангардизмом [26]. Творчість Жадана високо оцінена П. Загребельним, Ю. Андруховичем, І. Бондар-Терещенко та іншими діячами культури. Як сказав Павло Загребельний, «це скороспіла мудрість, терпка та зелена, подібна до молодого вина» [27].

Після виходу публікації роману «Ворошиловград» та книги «Месопотамія» тональність критичних відгуків суттєво змінилась.

Т. Гундорова в роботі «Транзитна культура» змінює свою попередню оцінку творчості С. Жадана як і усієї формації представників «дев'яностих», які, за її думкою, опинилися у ситуації топографічного нещастя, що «функціонують у просторі, обмеженому станціями, з яких відправляються та до яких прибувають їхні потяги; усі їх контакти представлені виключно мандрівками, тому вони з героями Жадана й дуже добре розуміють одне одного» [7].

На думку дослідниці Соломії Павличко, «місто не просто являє собою тему, пейзажний тип або топос, але й символізує певний тип свідомості, як авторської, так і його персонажа». Таким чином, доповнення індивідуально-авторської концепції відбувається у книзі «Месопотамія» за допомогою ідей, які позначають існування за межами простору, що проявляються на фоні урбаністичного пейзажу. Філософічність творів С. Жадана пов'язана із сумнівами, розчаруваннями, внутрішньою дисгармонією, достатньо витончена, вихована бібліотекою. «Месопотамія» є пошуком мистецтва та самого себе у світі Міста.

Усе це спростовує тезу Т. Гундорової «про одвічну підлітковість мислення Жадана». У творчості Жадана Місто перетворюється на маргінальний простір зі своїми законами-потоками, що неможливо оминати: або потрібно обрати шлях підкорення, або оголосити суспільству війну, щоб обмеження ці зникли.

Більшість із вищезазначених вітчизняних літературознавців характеризують творчість С. Жадана як «органічне вплетення в структуру сучасної української літератури, в загальний контекст молодіжної тематики».

Ці літературознавці акцентують увагу на картинах апокаліпсису, які поширені у поезії митця, що насичує свою поетику алегоріями із біблійних текстів, і що найяскравіше проявилися у збірці «Життя Марії».

Досліджуючи поезію Жадана, Л. Березовчук робить висновок, що митець акцентує свою увагу у віршах-видіннях на боротьбі з міфами. Це вказує на те, що поет усвідомлював міф як «колос з глиняними ногами», у якому діє особлива енергія, а свідомість людей змушена перетворювати біле на чорне, а чорне на біле [1]. Наявність біблійних мотивів у ліричній міфології Жадана також відмічається дослідницею О. Шаф, яка хоч і наголошує на пошуці митцем «духовних священників і цінностей, які є ознакою серйозної літератури», однак характеризує його творчість як поверхневу, шокуючу, більш схильну до театральності, карнавалу [20].

Не дивлячись на деструктивність, непередбачуваність, епатажність творчості харківського письменника, літературознавці і критики приділяють увагу кожній книжці С. Жадана.

У книзі «Чорний романтик Сергій Жадан» Івана Дзюби уважно розглядається унікальність і неповторність авторської манери Жадана. Це була спроба досягнути для себе «унікальний феномен недавнього луганського хлопця». Чи не тому «українські видавництва змагаються за право першими видрукувати кожну нову книжку Сергія Жадана»? [28].

Нам необхідно звернути увагу на етапи формування і розвитку світогляду С. Жадана, чия творчість характеризується постмодерністськими тенденціями, що належать до покоління «дев'яностників».

На думку літературного критика О. Різниченко, «Жадан є початковим стимулом агресії і руйнування, зради і прокляття» [16, с. 58]. Проте інший дослідник О. Коваленко стверджує про «амбівалентність міста у поезії митця, адже важливою складовою образу Харкова є його життєвість, повна енергії; незважаючи на невтішний стан справ для шукачів етики та естетики, місто живе, воно знаходиться в русі і тим самим підтверджує своє існування»

[11, с. 92]. За словами Є. Барана харківський митець «є справжнім першим поетом літературних дев'юстих» [29].

Г. Дядченко, А. Гречаним і деякими іншими дослідниками були виділені окремі аспекти мови поезії Жадана. Більшість із них визнають одним із найважливіших досягнень митця зрілу поетичну систему, завдяки чому «віршування в Жадана постійно змінюється, кожного разу збагачується новими мовними ресурсами. Але залишається незмінним образна, метафорична насиченість, яка вимагає від читача певного зусилля, вибаглива ритміка текстів та відкритість особливого інтелектуального зразка» [4]. На думку А. Білої, поезія харківського автора «безжальна, скальпуюча щодо змапованого суспільства» [2]. Об'єктом його зображення стають людина, історія, світ.

Дослідження поетикального рівня творів Жадана представлені в доробку І. Андрусика, Я. Голобородька, Т. Гундорової. Ці дослідники вважають, що для творчості С. Жадана характерне органічне вплетення в структуру сучасної української літератури, зокрема, до загального контексту молодіжної тематики. У власних дослідженнях вони апелюють до описових картин апокаліпсису, що наочно представлені у поезії митця, який активно взаємодіє з біблійними текстами у своєму реагуванні відносно реалій нашого часу. Поет сформулював власну систему постійних образів, уміщених у виразі «міські топоси», і представлені фабриками, заводами та вулицями.

«Місто як простір і місто як ім'я» виділяються Ю. Лотманом у системі образів Жадана [30]. Звичайно, С. Жадан - міський письменник, і багато дослідників вже виділили в його творах (насамперед, це «Депеш мод», «Anarchy in the UKR», «Ворошиловград») концепт «місто». У цьому концепті автор використовує антиномію: багатий центр – бідні окраїни, великі індустріальні міста – маленькі провінційні.

Міський концепт простежується також у поетичних творах Жадана, до чого привертає нашу увагу літературознавець Б. Пастух, зокрема, розглядаючи збірки «Ефіопія» і «Вогнепальні та ножові». Місто в інтерпретації Жадана не

відокремлюється від природи, а навпаки виступає невід'ємною її частиною: «входять у вічність, як етапи дорослішання людства – органічний і механічний» [31]. На відміну від інших авторів місто в інтерпретації Жадана не нівелює особистість персонажів, а навпаки – підкреслює їх характерні риси: здавалося б, нежива, мертва, природа міст надає життя деяким рисам персонажів.

Дослідник поезій Жадана Л. Березовчук акцентує нашу увагу на міфоборчій спрямованості віршів: «міф – це колос на глиняних ногах, де панують міфотворчі енергії, там свідомість людей приречена на постійні перетворення чорного в біле» [1].

У міфосвіті збірки «Життя Марії» одним із образів виступає дім, який виконує не лише захисну функцію, але й духовну, антропоморфну. Зі слів М. Еліадзе, «образ Великого Дому виступає образом світу, а обряд, котрий проводять тут, - це початок, тобто відтворення світу». Побутові речі та інтер'єр житла асоціюють зазвичай із захисними функціями, але у С. Жадана вони поступово набувають інших ознак: «поетичний всесвіт», що у ньому живе ліричний герой, має химерну будову, за своїми координатами вона нагадує міфологічну тріаду, але предметно-субстанційні її предмети інші.

Дослідник Г. Башляр бачив посилення символіки дому у просторових топосах, порозі, вікнах і дверях. Він назвав ці двері цілим космосом привідкритого, а закриті двері являють таємницю. Двері символізують перехід в інші світи, у потойбічне буття, у простір невідомого, саме тому, зачинені двері так лякають героїв оповідання. Саме таке поетикальне наповнення символів простежується у творчих здобутках «харківського» поета [32].

Якщо дім в цілому – це щось позитивне і добре, тепле і радісне, то кімнати із зачиненими дверима несуть на собі забарвлення остраху перед інфернальним невідомим, так само, як птах, що залетів у кімнату, символізує наближення чиєїсь смерті.

Взагалі смерть у ліриці С. Жадана складає невід'ємний мотив всього твору, вона неминуха і безпричинна. Дорога, як метафора смерті бачиться

дослідницею Т. Гундоровою наступним чином: «Коли говорити про різницю світовідчужань, то глобальною узагальнювальною метафорою шістдесятників в Україні став «дім», тоді як для бітників та хіпі – «дорога» (концептуальне значення мала назва роману Джека Керуака «В дорозі» (1957)), яка кудись вела. Дорога, яка нікуди не веде, бездомність, безбатьківство – такі координати світу вибирає для себе лідер дев'яностих в Україні – Сергій Жадан» [5, с. 234]

У своїй статті «Національний міфосвіт збірки Сергія Жадана «Життя Марії» А. Демченко бачить у міфопоетичній концепції харківського митця те, що коріння дерев символізує людство, національний світ та віру, і навіть Всесвіт, що своїм корінням йде в потойбіччя буття. «Сергій Жадан як добрий поет натякає на ілюзорність сподівань своїх героїв: у спробах віднайти рай вони знаходять смерть. Ілюзорна земля свободи і плану виявляється землею смерті». (А. Демченко).

Постать Сергія Жадана як постмодерністського письменника дуже знакова для української літератури: інтерес до цього автора поширений не тільки на території України, але і за її межами. Його художні твори екранізовані, покладені на музику, його творчість удостоєна премії «Національний бестселер», в травні 2010 року журнал «GO» вдруге висунув Жадана на звання «Людина року» в номінації «Письменники» за книгу «Червоний Еслі» (перше ініціювання в 2008 році за « Anarchy in the Ukraine »). Мабуть тому до творчості харківського митця прикута увага багатьох літературознавців, не тільки вітчизняних, а й російських. Адже премією «Національний бестселер» він був удостоєний саме в Росії. Не дивлячись на патріотичність творчості С. Жадана, навіть окупаційна держава визнає нашого співвітчизника талановитим митцем та незаурядною особистістю. Із здобутків вітчизняних: в 2016 році державна премія «Українська книга року». Книга «Ворошиловград» екранізована (фільм «Дикое поле»).

Кожний із літературознавців бачить у творчості Сергія Жадана відображення своїх архетипів, краще сказати, тих архетипів, які вони вже вивчали на прикладі творчості інших митців.

О. Шаф та Л. Литвин відмічають біблійні образи і мотиви в Жаданівських текстах, Богдан Пастух вивчає урбаністичні мотиви, Юлія Вишницька досліджує міфосценарії, Ірина Борисюк вивчає символіку образів, що пов'язані з ідеєю смерті, Іван Дзюба підкреслює асоціативність і світове значення його поезії, Анна Біла і Лариса Березовчук надають творчий портрет Жадана. Особистість незурядна і така ж незурядна поетика. Жаргонізми, інтимність лірики на межі сексуальності, «розболтаність» жанрів, ненормативність лексики, «багата» метафоричність, міфологічність лірики – це мабуть найосновніше в творчому портреті митця. Алла Демченко пов'язує його біблійні образи зі шляхом для України «Біблійного виходу із неволі».

В останні роки С. Жадан все частіше звертається до теми смерті, що виразніше звучить у збірках «Тамплієри» та «Життя Марії». В останній збірці образи і символіка смерті передаються за допомогою чорного та сірого кольорів, персонажами дезертирів і біженців, антитезою смерть – любов. Досліджуючи топографію міста Жадана, Ярослав Поліщук виокремлює два види асоціацій: ті, що «підпорядковуються стійкому топосові катастрофи, аварії, загибелі», а також ті, що «запозичені з мілітарної сфери». Я. Поліщук також зауважив, що Жадан малює «даність, у середині якої хоч-не-хоч автор перебуває сам». [15]

Таким чином, українські літературознавці простежили розвиток смислових пластів поетичного доробку митця від початку творчого шляху ранніх і до останніх його творів, еволюцію його світогляду, а краще сказати, змістовне наповнення внутрішньої парадигми духовного надбання «харківського патріота», художнього мифотворця буремних душ, тематичне наповнення творів якого стало дзеркалом суспільного життя сучасної України. Недаремно на його поклик відгукнулись не тільки українці, але й велика кількість людей за кордоном.

1.2. Тематичне наповнення та еволюція смислових пластів поетичного доробку автора

Сергій Жадан вважається одним із лідерів новітньої української поезії: він належить до покоління поетів і письменників, які прагнули створювати нову українську поезію українською мовою, розриваючи зв'язок із радянським контекстом і перебуваючи в пошуках нових підстав для такої поезії. Для поезії Жадана - це багато в чому була поезія американських бітників і неофіційна українська поезія, поезія «київської» і «ню-йоркської» шкіл, яка так само, як і вірші самого поета, часто писалася вільним віршем.

Неокласична структура оповідань без виражених кульмінацій і розв'язок, «знижений стиль», а фактично - розмовна мова творів були сприйняті неоднозначно, але викликали відгук серед любителів «укрсучліта» («української сучасної літератури»).

Перший роман «Депеш Мод», всупереч назві, не про британську музичну групу, а про українських студентів у 90-ті роки ... ширше кажучи - про життя в той час і про Харків, адже саме з харківського ґрунту зросла ця книга.

Джерело натхнення - так добре вивчений письменником «на своїй шкурі» Харків початку 90-х. Враження своєї молодості, студентства, відбиток жорстокого часу ... «Із слабкими нервами не читати», хочеться додати до назви, але ж саме життя не для людей зі слабкими нервами.

Про роман «Ворошиловград» варто сказати окремо, адже він стрімко придбав культовий статус. За версією BBC роман став не тільки «Книгою року», але, пізніше, і «Книгою десятиліття», отримав швейцарську літпремію «Jan Michalski Prize», був переведений на російську, польську, угорську, німецьку, англійську, французьку та інші мови, а критики і зовсім проголосили його «маніфестом покоління».

Роман витканий з особистих вражень і роздумів. Харків, Гуляйполе і сенс життя. Головний герой, Герман, закінчивши істфак Харківського університету, змушений їхати в провінцію до брата, а брат зник, залишивши великі проблеми. Донбас, «бізнес без правил», друзі і минуле, вороги і

майбутнє. Захист маленької автозаправки перетворюється на захист принципів. Жадан говорить про простих людей і їх жорстоке життя.

Всі спроби вгледіти в романі «радянську» або «антирадянську» ідеологію Жадан відкидає, кажучи, що мова тут про суб'єктивну пам'ять людини, про глибинність особистих речей. Привиди минулого не відпускають своїх жертв, з якими стикається і головний герой, що змушує задуматися його про суть життя. Багато критиків виокремлюють у подорожах героя метафізичний пласт, є в тексті і фантастичні елементи - наприклад, гра в футбол з мерцями. Загалом, кожен знаходить щось своє. В цьому, мабуть, і полягає секрет слави роману і літературної майстерності автора.

У романі «Ворошиловград» автор використовує топографію міста і топоніміку. Раніше люди мріяли про чудове щасливе «небесне місто», так у міфології народів виникли «небесний град Кітеж», «небесний Єрусалим». Ці міста немов би «були колись», у них люди проживали щасливе життя - життя сповнене радості, сподівань, мрій. Та згодом за деяких обставин ці міста ніби розчинились, зникли, «обнулилися», лишивши по собі тільки спогади.

Так і у творчості С.Жадана використано колишню назву міста Луганськ (Ворошиловград). За задумом письменника, Ворошиловград символізує таке саме щасливе місто, що зникло. Не залишилось нічого: ні присмаку щастя, ні сподівань, ні безпечної домівки, ні чистого неба, ані ласкавого сонця. Зникли мрії та надії, розчинилися у минулому, не залишивши по собі ані сліду. Сплюндроване місто - це відтиск міфічних спогадів, попелу, руїн, розчарування. Місто – привид, у якому ніби ще лунає сміх дітей, нецензурна лексика молоді, вишколена мова інтелігенції, плітки бабусь «на лавочці». Пустота, темрява, мрак огорнули місто важким туманом. «Тіні забутих предків».

Постмодерністські тенденції у творчості Жадана яскраво проявляються у насичені слів новими аспектами, наповненні мови молодіжним сленгом, маргінальними висловами, тощо.

У трьох збірках віршів: «Кордон», «Ефіопія» і «Лілі Марлен» (у дві останні крім віршів входять і розповіді) тональність текстів змінюється. «Ефіопія» звучить начебто і звично, але невловимо м'якше - сам автор не без іронії зауважив, що в збірнику немає нецензурних слів.

У збірнику «Месопотамія» вірші й оповідання з неявним прозорим сюжетом присвячені Харкову. Жадан каже, що йому не вистачає книг, де говориться про це місто, про його пагорби, річки, людей. Назва натякає на «межиріччя», тобто місті між двома річками, Харків і Лопань. Біблійні та міфологічні алюзії утворюють метафізичний підрядник збірника, який надає всім діям героїв глибину і сакральність. «Месопотамія» глибоко лірична, любов — найважливіше, що є у міста і його жителів, хоч життя «неймовірно нестерпне» і «нестерпно неймовірне».

Протягом двох років (2015-2016) Сергій Жадан створив тридцять дев'ять віршів, мова у яких іде про війну на сході України, які увійшли у збірку «Тамплієри». Ця збірка наповнена мотивами любові, дружби, надії на мир упереміш з болем і розчаруванням. Усі персонажі цієї збірки мають своїх прототипів. «Тамплієри» - це ніби дзеркало, в якому відображається кожен із нас. Вірші цієї збірки стосуються двох тем - Бога та смерті. Сучасні реалії, у яких діють герої, контрастують із середньовіччям. Французький король Пилип Красивий стратив орден Тамплієрів.

Більшість текстів є актуальними й досі. Єдиним постійним у творах Жадана є віра та любов, це те, що залишається, коли усе зникає. У книзі є багато добра, навіть незважаючи на його понурість: «темрява тільки визначає світло».

Нехай навіть усе вкриється темрявою і жахом, і мертвих буде більше ніж живих, сильнішими все одно будуть інші речі. Адже поки на світі є добро, надія та любов... у нас є майбутнє.

Всім, хто лишився жити після важкого мороку,
всім, хто зберіг свою радість і непокору,
кожному, хто вцілів під важкими зірками –

вони відбудовують місто збитими в кров руками. [33, с. 87]

Одним із творчих етапів Сергія Жадана було звернення до медитативно-інтимної лірики. Яскравим прикладом цього творчого доробку є вірш «Музика, очерет...» із збірки «Балади про війну і відбудову». Головні герої твору закохуються одне в одного. Їхні почуття досягають неземних висот, світ навколо них забарвлюється райдужними фарбами, «зірочки» в очах, «музика в голові», солодкі мрії, жага до життя. Але згодом обставини змушують героїв розійтися, і все навкруги втрачає сенс, блекне, тьмяніє, вони падають «з небес на землю». Проходить час, і світогляд головного героя вірша наповнюється світлом споглядання внутрішнього світу: герой звертається до медитативних практик.

У новій поетичній збірці «Антенa» мова знов іде про війну, про смерть, про буття «простих» людей. Навіть один із розділів називається «Три роки ми говоримо про війну». Важко навіть уявити. Три роки. Ми, які не знали війн, не куштували крові, не чули стуку забрал. Ми, які знали тільки свої маленькі біди, збиті коліна, надуманих ворогів. Здається автор хоче крикнути: «Змінились ми, змінився наш світогляд. Зверніть на нас увагу!!! Ми потребуємо допомоги!!! Ми втомились так жити!!! Три роки в нікуди. Ми хочемо іншого. Дихати на повні груди, кричати, співати, сміятися, «матюкатися», ЖИТИ!!! Вірші в цій збірці пронизані меланхолією, похмурістю, мають присмак тягучості ранньої прози Жадана.

Наша країна вже багато років знаходиться у стані гібридної війни і ми вже до цього звикли. Нас мучить совість за те, що ми розважаємося, слухаємо музику, кохаємо, живемо яскравим життям, дихаємо на повні груди. А у цей час десь гинуть люди. Бачать тільки руїни, бруд, кров та смерть. Кожен день родини тих, хто знаходиться на лінії вогню не живуть, не дихають. Ніби ті, хто на війні, забрали повітря з собою. Тож збірка наповнена філософською лірикою з присмаком любовної «живої» поезії. Деякі вірші із збірки «Антенa» несуть атмосферу розчарування : «Моя любов, як ця осіння смола. Де ти була,

любове, коли нас убивали, де ти була? Скільки ти ще проступатимеш крізь отвори у повітрі? Скільки ти ще проростатимеш із випаленого тла? Той, хто створив цей світ, не враховував зла. Ми надто беззахисні, любове, надто нехитрі». [34] Митець весь час знаходиться у пошуку нових стилістичних засобів, щоб його поезія була зрозуміла новому поколінню, цікава для нього.

«Жадан жадає ... коли не вистрибнути ..., то бодай виповзти за межі крейдяного кола того маразму, в якому було приречене народитися, а тоді й жити покоління нашого автора". [27]

Вірші Жадана - це громадянська молитва, це звернення до Бога, до потойбіччя. Письменник переконаний, що за допомогою поезії можна змінити суспільство, зробити його кращим, добрішим, чуттєвішим, пробудити чуйність у людей, поєднати Схід і Захід, виростити нове покоління патріотів. Адже саме патріотичності, на думку поета, не вистачає нашому суспільству, того справжнього кохання та відданості своїй країні, яка, ніби мати, годує нас, піклується, загоює наші рани, а натомість нічого у нас не просить.

«Жаданівський спадок» можна помітити у творах багатьох письменників. Це сюжетні ходи, фразеологія, «жаданівські неологізми» тощо. На наше покоління, стиль Жадана, кругозір його ідей мають потужний вплив.

За мотивами творчості Сергія Жадана проводяться літературні читання, дискусії; сам автор дає багато інтерв'ю, його інтернет аудиторія збільшується у геометричній прогресії.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ЗБІРКИ

«ЖИТТЯ МАРІЇ»

2.1. Мотиви збірки С. Жадана «Життя Марії»

Поетична збірка «Життя Марії» Сергія Жадана є першою збіркою, яка вийшла після початку війни 2014 року. Саме у час запеклої битви 2014-го письменник творив вірші.

У збірці «Життя Марії» розмова ведеться саме про війну. Та ми маємо розуміти що таке війна для поета. Перш за все, поет намагається знайти правильні слова аби вороги зупинилися та вслухались у тишу між черговими пострілами.

Збірка «Життя Марії» є сповіддю Жадана, ніби його щоденником, у який він записував усі свої переживання під час війни. Життя у часи війни є перемінливим, його значущість ніби втрачає свою ціну, переходить на другий план. Тож настрої та образи збірки перемінні. При написанні збірки митець використовує хронологічну послідовність, поєднує відчай із запалом, інтимність із войовничістю.

Найбільш яскравими носіями образу війни є обличчя героїв Жадана. В одній з аматорських рецензій в Інтернет-просторі нам зустрілося порівняння цих облич із обличчями «маленьких людей» Роберта Рождественського. Порівняння, маємо сказати, є небезпідставним, але дещо вирваним із контексту, бо там, де Рождественський вдається до пафосних принад для читача на зразок мармурових пам'ятників та інших елементів культу перемоги, Жадан відрізняється тією філософською простотою, яка ніколи не дасть зробити з його творів агітку для використання тією чи іншою стороною конфлікту. Поет подає свою розповідь так, що у неї хочеться вірити, навіть не зважаючи на його дещо мінорний виклад.

У своїх творах С. Жадан залишає місце для надії, адже ніщо не стоїть на місці, усе рухається невпинно, не залишаючи часу на сум. Тож і місто кожного дня змінюється, так само як погода, почуття та настрої. Допоки у житті є місце для справжніх почуттів, для кохання, віри, сподівань – життя триває. Саме тому герої Жадана знаходять сенс життя, навіть коли усе погано і їх доля геть нелегка, і начебто видимих причин для існування більше немає.

Війна є основною темою, яка проходить крізь усю збірку «Життя Марії». Життя, зображене у Жадана, є жорстоким і тяжким, наповненим болем та розчаруванням. Згадаймо, наприклад, долю Марії – Божої Матері. Вона змушена була пережити найважчий біль для матері: втратити свого єдиного сина, зачатого дивовижним шляхом за Промислом Господа, знову віднайти його після втрати, а потім пережити ще одну розлуку із ним, коли Господь вознісся на небеса. Та починаючи з цього часу, життя біблійної Марії є ніби підготовкою до возз'єднання із сином.

У творчості С. Жадана завжди є біблійні символи та образи, тож Марія не є звичайним ім'ям звичайної жінки. Саме це ім'я з'являється у збірці не випадково. Біблійний текст у письменника поєднується з образом спротиву, хоча й тихого та непомітного, але від цього більш сильного, тому що іде від душі. Письменник покладає на себе та своїх колег таку велику місію, як висловлення суспільної позиції у формі творчого викладу. Письменник ніби є питомою частиною національного опору. Проте лірика Жадана аж ніяк не виходить революційною. У поезії митця немає місця для закликів, спонукань або стверджень. У його віршах наявна лише констатація фактів - духовної ситуації в суспільстві та країні, ситуації у цілому. Ця країна, ніби Марія, має втрачати своїх синів на фронті, щоб на їх місці з'явилися нові, приречені до такої нелегкої, але аж надто від того значущої долі.

На наш погляд, Сергій Жадан у своїй збірці актуалізує саме мотив переселенства, який є характерною складовою образу міста і дому у поезіях збірки Життя Марії:

Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава:
чорні робочі долоні, стрижена голова,
зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати –
тимчасова адреса, країна напівжива.
Мають свої страхи, шанують свій закон,
не потребують змін, сміються із заборон.
Які можуть бути зміни в тому, чого не існує,

і які заборони можуть бути під час похорон? [16, с. 8].

На нашу думку, доречним тут є спогад про «країну напівживу». Як ми знаємо, через війну на Донбасі багато людей вимушені були покинути свої рідні домівки. Українці покинули рідний край з різних причин. Багато хто не міг залишитись на окупованій території через те, що більша кількість осель були зруйновані під час обстрілів, а дехто через патріотичні погляди, які могли спровокувати переслідування. Та хтось перестав плекати ілюзії про перспективи на краще життя у зоні війни і вирішив, попри все, спробувати знайти затишок та спокій в інших регіонах. Мотив дороги, шляху є одним із основних у збірці Жадана, саме тому образ переселенців є як ніколи доречним у цій збірці.

Після пережитих перепитій біженці знаходять новий дім, отримують тимчасове житло і вкладають угоду про проживання на орендованій площі. Можна згадати про горезвісну «переселенську довідку», що ніби клеймує переселенців, що залишилися без оселі, виділяючи їх серед натовпу місцевих жителів.

Для характеристики біженців Жадан використовує порівняння «неприкаянні, як пірати». І справді, люди, які втратили ґрунт під ногами, мають деяку схожість із піратами. Через переконання місцевих жителів, що їх новоприбулі сусіди самі винні у лиху, яке до них прийшло, не менше ніж війна, вони ставляться із побоюванням та нерозумінням до цих людей. Вони можуть будь-якої миті завдати їм шкоди. Особливо тутешні мешканці побоюються через робочі місця. Адже адаптувавшись, переселенці можуть відібрати гроші та роботу у них.

Однак Жаданівські переселенці не зважають на ці розмови, а просто щоранку виходять на зупинки у напівмертвій країні. Інакше не можна було назвати Україну у перший рік війни, коли навіть у регіонах, що розташовувалися далеко від зони бойових дій, стали помітні риси кризової ситуації - приміром, тимчасові вимкнення електроенергії з метою заощадження. Ці люди вже давно забули, що таке хвилювання за себе, вони

ніби втратили той самий інстинкт самозбереження, і почали побоюватись за інших, рідних та близьких, дітей, батьків, коханих.

Для максимального розкриття образу домівки Жадан використовує «найдорожчі листи» і «спалені мости».

«Найдорожчі листи» є згадкою про давніше життя, яке було колись. Вони ніби не дають втратити зв'язок з минулим. «Спалені мости», навпаки, спонукають розпрощатись з усім, що було в минулому, та іти далі. Але друге виявляється надто важким для героїв, адже вони не наділені такою властивістю, у їх крові ніби ще пульсує те минуле життя, і кожна клітина тіла їм наповнена. У цій нелегкій розмові співбесідниками Жадана стають усі, хто завгодно - свої та чужі, діти та дорослі, убиті військовики і навіть поети минувшини – Райнер Марія Рільке.

2.2. Символіка образів у віршах збірки С. Жадана «Життя Марії»

У своїй збірці Сергій Жадан найбільшу увагу приділяє тим, хто героїчно без долі страху виходить на вулиці міст захоплених окупантами. Ці люди мають різну мету та сенс життя. Не всі вони є позитвними героями, особливо якщо дивитись із застарілого розподілу персонажів на добрих і злих.

Розглянемо, наприклад, поезію «Мародер». Уже з самої назви стає зрозумілим, що ця історія про не зовсім гідного персонажа для творчого змалювання. Частіше за все мародерів засуджують, ненавидять, не вважають достойними людьми і бажають їм смерті, навіть не замислюючись, що саме важке життя могло штовхнути людину на цей шлях, і на її місці може опинитися будь-хто. Сам же Жадан одразу попереджає читачів, що в його персонажа:

Погана біографія,

з таких біографій роблять ранкові новини [16, с. 67].

У ранкових новинах зазвичай повідомляєть про незвичайні пригоди, які сталися за ніч, сліди яких поліція знаходить на міських вулицях. У ранкових новинах взагалі дуже рідко можна почути щось позитичне, їх формат

відрізняється від формату ранкових шоу, які частіше за все наповнені радістю. Врешті-решт, зранку люди вимушені, прокидаючись, збиратись на роботу та слухати новини, примирюючись із таким непростим існуванням.

У більшості людей на окупованій території роботи нема. Не став винятком і мародер. За спиною у нього лише два роки обліку у міліції і незавершена технічна освіта. Та й думки і сподівання у нашого героя вкрай обмежені або й узагалі відсутні. Розповідаючи про свого персонажа, Жадан не випадково використовує граматичний русизм «незакінчене технічне», щоб наділити «розмову» із персонажем ознаками правдивості, щоб вона викликала у читача довіру.

Коли почалися бойові дії, на окупованій території поштове сполучення було розірване, через це розмова ведеться у формі листування у месенджері. Мародер дуже щирий у своїх зізнаннях, він каже, що не має прагнень до чогось, також розповідає, що йому нема чого втрачати. Він і не сподівається, що настануть кращі часи. Жадан із сумом акцентує увагу на такому висловлюванні свого героя, адже усі розуміють, що після біди, яка прийшла на Донбас, йому буде вкрай важко отямитися та повернутися до колишнього життя.

Поет показує, що усі бажання та прагнення мародера знаходяться у супермаркеті за рогом, який у теперішніх умовах надто легко зруйнувати. Мародер розуміє, що усі ці радощі життя йому не потрібні, адже як би не було сумно ніяке багатство у світі не врятує його від цього жорстокого і наповненого несправедливістю життя. Життя Жаданового героя й справді його не шкодує:

Старий його замерз у грудні, в порожньому трамваї.

У мами проблеми з цукром [16, с. 67].

У творі неспроста розповідається моторошна історія, що сталась із батьком Мародера, вона ніби підкреслює усю абсурдність ситуації на Донбасі. Адже батько не отримав би переохолодження, якби у трамваї, в якому він їхав, були люди. Все це сталося через те, що місцеві задля безпеки намагаються не

виходити із домівок і не користуватися громадським транспортом. Смерть ходить по п'ятах і вже перестала відрізнятися від жіноцтва. Вона більше не здається моторошною. Ми звикли уявляти смерть на війні жахливою, гучною, кровавою. Але Жадан вустами свого героя зображує її дуже незвичною, тихою та безголосою. Смерть виступає у вигляді негучної розмови Жадана із людьми.

Така розмова не має голосних реплік, адже усі гучномовці знаходяться у середині кожного співрозмовника, ніби ставши частиною його тіла. А чи є потреба використовувати наголоси у чесній розмові, адже кожен учасник все і так чудово розуміє. Наприклад розуміє те, що коли смерть до них прийде, нема потреби про це кричати. Війна, чиє ім'я ще й досі не можна називати у деяких культурах, сприймається як давня подруга або знайома, зустрічі з якою ніхто не чекає, вона є випадковою.

Жадан ніби дає Мародерові шанс отримати розраду. Та ця розрада криється не у тому, щоб позбавитися думок, що засмучують, та набути впевненості. Треба визнати, що такі думки все одно залишаться із кожним, хто пережив війну. Та найціннішою у поезії все ж залишається можливість розмови, яку навіть дружньою не назвеш. Адже саме завдяки цій розмові Мародер доводить собі, що він остаточно не втратив сенс існування. Варто наголосити на тому, що у поезії відсутні натяки чию сторону конфлікту підтримує мародер. І це є ще однією питомою ознакою творчості Сергія Жадана, адже у ній нема навіть краплі агітації.

Мародер лише налякана, вибита зі звичного для себе ритму життя, людина, такий як і сотні тисяч людей, що знаходяться у сусідніх регіонах. Врешті-решт не варто обмежуватися лише тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей. Адже ментальність місцевих жителів нічим не відрізняється від ментальності решти населення України.

Та ж ставлення до жителів тимчасово окупованої території у жителів інших територій надто неоднозначне, можна сказати навіть негативне. Інакше кажучи, вони не мають можливості сказати щось Україні, хоча б виправдання

або власні думки. Отже, це втрата можливості порозумітися звичайних людей зі звичайними людьми, які навіть не могли уявити такий розвиток подій.

На попелищі смерті, страху, ненависті та руйнувань, Жадан навпаки дає українцям почути одне одного. Митець своєю збіркою спонукає людей до розуміння того, що ненависть - це не те, для чого завжди знайдеться час. Але бути милосердними, взяти приклад із біблійних Марії та Христа, відпустити образи на своїх кривдників, зможе далеко не кожен. Жадан своєю поезією «Мародер» ніби відбудував місток для діалогу, це найменше, що він міг зробити:

«Спасибі, що пишеш, — дякує він, —

спасибі, що пишеш».

«Немає за що», — відповідаю я.

Справді — немає за що [16, с. 68].

Мотив життя та смерті також простежується у вірші «Плеєр». І знову автор нас знайомить з незвичайним героєм із вкрай важкою долею. Адже ліричний герой Саша є езотериком та поетом, який полюбить випити. Саша є ніби вигнанцем, він свідомо уникає суспільства. Він проводить у місті літо, перше літо, коли почалася війна.

Жадан зображує Сашу ніби людиною не від світу сього, але від цього він набагато краще розуміє причини того, що відбувається, та навіть є прихильником однієї чи іншої сторони. Саша не відноситься до обстрілів із жахом, скоріше із здивуванням, та намагається зрозуміти причини того, що відбувається, та розуміє, що все це марно і припиняє дивитись телебачення:

Коли почались обстріли — здивувався,

став дивитися новини, потім кинув [16, с. 70].

Саша добре розуміє, що новини не покажуть у достатньому обсязі того, що можна побачити на власні очі. Впоратись зі стресом Саші допомагає плеєр, в якому грають різні «динозаври», саме плеєр, а не алкоголь, як можна було б подумати.

Саша увесь час слухає плеєр, не вимикаючи його взагалі. Він робить це для того, щоб заглушити свої почуття, не дати їм вийти на волю, що може призвести до їх вибуху. Саша бачить жахливі картини, тіла, розірвані снарядами, кров та смерть. Він усвідомлює, що відбувся відхід від загальнолюдських цінностей, але сам він намагається не втрачати людяності.

Саша усвідомлює, що війна колись закінчиться, а цінності, які оспівуються у його музиці, невмирущі:

Більше не лишиться нічого —
лише музика, лише спів, лише голос,
що примушує любити [16, с. 70].

Саша сприймає смерть як продовження життя, якщо не звертати увагу на трупний запах, який Саша постійно відчуває під час прогулянок. Навіть у його улюблених музикантів, які намагалися врятувати світ від темряви, але так і не змогли:

з їхніх геніальних грудних кліток
ростуть тепер квіти й трава [16, с. 70].

Земля також не втратила плодovitість після завершення війни. Все, що було живе, зникне у темряві, і лише музика залишиться вічною, бо в ній втілена любов. У своїй поезії «Плеєр» Жадан показує, що смерть слабка перед любов'ю.

У його ліриці є ще один образ смерті, мабуть пов'язаний з перетинанням Стіксу, де необхідно також як і з зачиненими дверима перетнути перепони, своїм шляхом з'єднати дві точки – А і Б, а буде вода чи живою чи мертвою, невідомо.

Так само, як птах у кімнаті символізував близьку смерть персонажа, так і риби у водній стихії символізують близьку смерть. А якщо розглянути християнську символіку, то риби символізують навіть мученицьку неминучу смерть, бо на грецькій мові слово «риба» - це акронім Христа.

Таким чином, у збірці «Життя Марії» Сергій Жадан розкриває комплекс проблем, пов'язаних із життям та смертю – питомими складовими-антиподами суспільства у часи війни.

І найяскравішим образом смерті у ліриці Жадана виступає образ жінки, дружини або сестри. Недарма збірка віршів найбільше присвячена Діві Марії, бо її призначення на цьому світі народити жертвовного агнця, сина божого - Ісуса Христа. В усій творчості Жадана смерть символізує собою щось, що треба перетнути: відчинити двері, переплисти бурхливе море.

Жіночий образ смерті у С. Жадана набуває еротичності, змішаної з поховальною символікою. В усій міфології Боги гинуть від руки жінки. Діва Марія, народжуючи Сина Божого, приречує його на неминучу мученицьку смерть.

«Смерть є сестрою, бо знайома і навіть рідна, адже потойбіччя – це не фініш, а продовження шляху. Смерть є коханою, бо втілює об'єкт бажання: те, чого прагнеться, завжди лежить у площині потойбіччя.» [26].

В єдиний образ тут злиті кохана-смерть, кохана-земля і смерть-дорога.

Таким чином, жаданівські символи смерті є переходом із «доброго» дому у невідоме потойбіччя через образ дороги, яка теж веде від зрозумілого «тут» у невідоме «там», через образ водного простору, який наповнений мертвими рибами, до образу Жінки-Коханої-Смерті, бо «Жінка, як і земля обітована, є об'єктом бажання; недосяжність обох втілюється в образі дороги як смерті-коханої» [26].

Через трансформацію саме цих образів, через поетичні збірки, Сергій Жадан сублімує у збірці «Життя Марії» острахи людства перед великою постаттю Смерті.

Жадан зображає смерть сусідкою життя, її не варто боятися і навіть помічати, а жити і любити життя. Але це не означає віддати усе, аби вижити. Герої Жадана знаходять сенс існування у пізнанні цінностей та розумінні насправді важливих речей, що не купити за жодні гроші.

2.3. Поетикальні засоби у творах С.Жадана

Збірка віршів «Життя Марії» з'явилася як художня реакція на військові події і є в кінцевому підсумку спробою їх художнього осмислення.

Предметом нашого аналізу є поетика та мовна своєрідність збірки, яка є поетичною рефлексією українського буття і нової екзистенційної реальності, у якій війна стала маркером тотальної суспільної і духовної кризи. Вона відбиває активний авторський пошук нових світоглядних орієнтирів та адекватних для їхнього втілення художніх образів.

Для тексту збірки віршів Сергія Жадана «Життя Марії» не є характерним використання аж надто широкого комплексу засобів художньої виразності. Поезії збірки побудовані на простих, але естетично довершених метафорах, порівняннях, з уживанням релігійної та міфологічної символіки.

Один з найвідоміших творів Жадана зі збірки поезії «Життя Марії» - вірш «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?». Він написаний у формі діалогу між жителями одного з міст на Донбасі («чорні птахи») і капеланом («отче»). Війна, дегуманізація суспільства, інші соціальні катаклізми, а також рефлексії рольових суб'єктів тут трактуються символічно, через епізоди спілкування зі священиком і Богом.

Автор виводить колективне «ми» як константу примирення усіх шарів суспільства.

Наше місто було з каменю та заліза.

У кожного з нас тепер у руці дорожня валіза.

У кожній валізі попіл, зібраний під прицілом.

Тепер навіть у наших снах пахне горілим. [16, с. 10]

Це колективне «ми» в формі діалогу розповідає в минулому часі про прикросі військових дій, про долю біженців з Донбасу. Якщо звернутися до теорії Кормана, можна встановити, що у вірші ліричний «ми» є не індивідуальним носієм свідомості, а виступає як член якоїсь єдності, і увага

читача, як наслідок, фокусується на тому, що об'єднує людей із різними політичними поглядами.

Жителі Донбасу покинули свої землі, спаливши там свої церкви і зруйнувавши все дощенту: «- Ми, капелане, мешканці міста, якого немає» [16, с. 10]. Священик не може їх втішити нічим, крім обіцянки, що всі будуть покарані: винні, невинні - і ті, хто байдужий. Останній рядок вірша; «Якби ви знали, як нам усім не пощастило» [16, с. 11]. Тут важливо буквально прочитання тексту: людям з Донбасу не пощастило бути просто тут і зараз. У тексті все начебто очевидно: у людей немає ніяких надій, їм не пощастило - і вони знімають з себе відповідальність за події, що відбуваються.

У Сергія Жадана війна не є наслідком необдуманих дій, вона просто сума випадкових, непрогнозованих обставин. Тому і покарані будуть усі, тому винних, по суті, немає. У той же час чорні птаці, втрачена спадщина, пророк, який не має відповідей, - всі ці образи тут є прихованими цитатами з Біблії: «спадок Мій Мене, як хижий птах різнобарвний, на якого з усіх боків напали інші хижі птахи». Більше того, всі вірші Жадана є переспівом Книги пророка Єремії, однієї з найчорніших і обнадійливіших одночасно, і вказівку на неї можна знайти у вірші:

Чому саме ви потрапили до темних потоків?

Потрібно було уважніше читати книги пророків.

Потрібно було оминати пекельні діри.[16, с.11]

Для мирянина головне – не бачити в дії символи віри.

Можна запитати, чому ж пророк у вірші Жадана перетворений у капелана? Це може бути способом з'єднати «біблійну» реальність із «історичною». Капелан за визначенням поєднує духовний сан із військовими обов'язками, безальтернативно редукуючи обидві свої іпостасі.

Пам'ятаєте, що сказано в пророків про біль і терпіння,

про птахів, які падають на міста, мов каміння?

Ось саме тоді й починаються, власне, втрати.

В кінці – там взагалі погано, не буду навіть розповідати.

Яка між нами різниця? Як між приголосними й
голосними.

Я не знаю нічого про неминучість спокути.

Я не знаю, де вам жити і як вам бути.

Я говорю про те, що кожному з нас властиво.

Якби ви знали, як нам усім не пощастило. [16, с.11]

У другій частині вірша з'являється рольовий «я» в образі священника-капелана і витісняє суб'єкт колективного «ми» в першій частині.

Добре, давайте я розкажу вам, що таке втрата.

Звісно, всіх винних чекає гідна розплата.

І невинних вона, до речі, теж чекає потому.

Вона чекає навіть тих, хто взагалі ні при чому [16, с.10]

Тут рольове «я» повчає читача, а образи Ісуса, Бога, мотиви спокути, гріха, розплати, порятунку, доброї новини надають віршові Сергія Жадана схожості із притчею. Група, представлена колективним «ми», а також апелятивним зверненням «ви», символізує мирних жителів Донбасу, які виявилися втягнутими у військовий конфлікт, але які в той же час знаходяться за межами політики та ідеології. За допомогою релігії автор намагається урівноважити конфліктні групи і встановити посередництво між ними.

Смерть в інтерпретації поета змінюється від саркастичного підходу у парадигмі життя/смерть до осмислення цінності людського життя, що під час війни на сході країни переміщуються у розріз апокаліптичних візій. У поезії Жадана смерть у зв'язку із відсутністю у героїв страху, негативно не сприймається. Непідвладні смерті любов і пам'ять протистоять розлуці з близькими і рідними, а також з філософським відчуттям плину часу.

Так, ніби до них не було смерті,

так, ніби за ними немає люті.

Будуть упевнені та уперті,

будуть пам'ятати всі речі забуті. [16, с. 22]

В неоромантичному контексті, який йому близький і допомагає розвиватися, Жадан почуває себе впевнено. В його віршах у якості поетичних засобів часто зустрічаються інтонаційні алюзії та перефрази, що звучать як знаки преналежності до стилізації:

Буде розмазане сонце за плацкартним вікном.

Буде холерна яма, залита вапном.

Буде криваве взуття на жіночих ногах,

вимучені вартові в прикордонних снігах,

підстрелений листоноша з порожнім мішком,

підвішений за ребро священник із безжурним смішком,

цвинтарна тиша, гамір комендатур,

списки загиблих, друковані без коректур [16, с. 14].

Жадан впевнений у можливостях тексту перетворювати реальність, що цілком відповідає неоромантичній моделі, тому багато його віршів мають назву «молитва». Через це метажанр - молитва в його інтерпретації є зверненням нації до вищих сил із сакральним сподіванням на перемогу Добра.

Такі твори відомі з давніх часів у різних культурах світу. Найбільш розповсюдженими були віршовані молитви. Осмислюючи історичний досвід, автор зрушує логіку неоромантичної поетики. Впевненість Жадана у здатності поетичного тексту перекроювати реальність, виступає у повній відповідності до його неоромантичної моделі. Ця жанрова форма продовжує наповнюватись творами світових і вітчизняних авторів. Молитва розповсюдилась у Західній Європі як варіація християнської мови.

Низьке і високе сплітаються у Жадановому оксюмероні і метафорах. Наприклад, як символ смерті, наділений демонічними рисами, виступає у збірці образ змія, що трактується автором як ворог, який захопив рідну домівку. У протиставленні до цього образу у збірці виступає образ змієлова, що бореться зі злом і боронить нас і країну:

Доброго полювання тобі, змієлове,

твердої руки й гострого ока.

Кожен із нас тебе знає й кличе,
і доки діти бояться заснути,
доброї роботи тобі, чоловіче,
хай менше довкола буде отрути.
Знайди бодай якесь виправдання
цьому місту із тисячею криївок.
Хай повертаються після вигнання
вагітні жінки до своїх домівок [33, с. 10].

У збірці «Життя Марії» ще одним із основних образів виступає дім, хоча і у різних модифікаціях. Цей образ несе не лише захисну функцію, але і духовну, екзистенційну. Більшість картин, пов'язаних із цим образом, носять трагічний характер, що найвиразніше відтворилися у вірші «Як ми будували свої доми?», де контраст виступає основним художнім засобом:

Як ми будували свої доми?
Коли стоїш під небесами зими,
і небеса розвертаються й відпливають геть,
розумієш, що жити потрібно там, де тебе не лякає смерть.
Будуй стіни з водоростей і трави,
рий вовчі ями й рови.

Звикай жити разом з усіма день при дні.
Батьківщина — це там, де тебе розуміють,
коли ти говориш вві сні [16, с. 28].

У творах Жадана образ дому виступає у якості гаранта затишку: “задимлені кухні” [5, с. 14], “свій будинок” [5, с.19]. Або: “Люди визирають із вікон, вибігають із теплих квартир” [5, с. 19]. А ось образ кімнати у збірці наповнений відчуттям тривоги.

Слід зазначити, ще один поетикальний засіб, яким дуже часто користуються сучасні автори, у тому числі, і Жадан, - це побудова антонімічних фраз.

За допомогою цього смислового протиставлення автор досягає реалістичності у відображенні повсякденної буденності:

“Добре, коли тобі сняться підпільники та герої.
Погано, коли їх поява на тебе тисне” [16, с. 28].

Однак, і у цьому випадку, особливістю Жадана виступає відступ від словникової моделі антонімічних пар:

“І ось малий стояв поміж них, обіймаючи кожного –
демонів із фаєрами, янголів із рваними крилами” [16, с. 12].

“І озивається тепер до мене, і говорить зі мною,
пояснює мені речі – таємні та очевидні” [16, с. 39].

При такій антонімічності поетикального засобу, здавалося би, повинна виникати відчуженність між автором і читачем, але ми бачимо протилежний рух у бік діалогу з читачем, виникнення особливої парадигми «ми-спільності»:

“Іще існує відчуття,
що все гаразд,
та до пуття
це відчуття ні я, ні ти
в собі не можемо віднайти,
тому сприймаємо життя
з відсутністю мети” [38].

Поетична творчість «Харківського митця» не може носити якості культу «нарцисизму», оскільки вірші несуть відчуття довірливих стосунків між автором і читачем, відчуття спорідненості думок і світогляду:

“Я ніде не вчився політекономіки,
і сам нікого не вчив” [36].

За допомогою антонімічних пар С. Жадан також досягає динамізму мови:

“І все є так, як повинно бути.
Все трапляється і все буває.
І серце його нас щоранку будить,

підтримує,
змучує,
убиває” [35].

Або:

“Народжуйте веселих дітей.
Помирайте в своїх кімнатах.
Кидайте це чортове місто.
Повертайтеся в нього” [16, с. 40].

Є ще одна особливість «жаданівського» використання антонімів для надання віршам динамічності – це конверсивні антоніми, які відтворюють зустрічні відношення або дії у межах однієї ситуації:

“Я вивозив теплих банкірів у приміські ліси.
Купував губернаторів і продавав голоси”.
“Але вона мовчала й дивилася, ніби дійсно втішалася
усім випадковим будинкам з дахами холодними.
І навіть коли можна було піти – вона лишалася,
і навіть коли можна було залишитись – вона виходила” [36].

Від ілюзорності інтелектуального трактування навколишнього світу автор повертає нас у існуючу дійсність, знов таки, за допомогою антонімічних пар:

“Немає жодних невірних і жодних святих,
немає жодних відмічених і жодних простих,
жодних партнерів, жодних, синок, ворогів –
є лише наше сонце, вмерзле поміж снігів” [36].

Достатньо частотним у плані вираження в текстах поетичної збірки Сергія Жадана «Життя Марії» постає такий засіб художньої виразності, як анафора, або ж єдинопочаток. Він слугує для того, аби акцентувати увагу читача на тих найважливіших думках, із якими, на думку автора, він має ознайомитися для того, аби якомога адекватніше сприймати запропонований

текст. Розглянемо випадок уживання анафори в поезії «Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава»:

Хай їх виводить і сам забирається теж,
хай не чекає початку нових пожеж,
хай пам'ятає, що всіх, хто залишиться з нами,
ми все одно топитимемо вздовж узбереж.

Хай забирає звідси всіх цих людей,
хай тішить їх якоюсь із власних ідей.

Хай повернеться згодом, щоб врятувати
якщо не нас, то хоча би наших дітей [16, с. 8-9].

У цьому прикладі маємо повторення підсилювально-спонукальної частки хай на початку кожних трьох рядків кожної строфи. На нашу думку, зазначений засіб художньої виразності відображає переживання ліричним героєм неоднозначності сприйняття оточуючими божественного діяння – адже мова у поезії йде про Христа, який, як уже відомо з біблійної історії, зазнає гонінь за те, що просто навчав людей добру. За він це був вигнаний та розіпнутий цими ж людьми.

В аналізованому випадку маємо справу із синтаксичним різновидом анафори, оскільки за допомогою частки хай утворюється форма спонукального речення і формується відповідна настанова поетичного тексту.

«Голос автора» наполегливо радить юному добродієві забиратися зі своїми світлими ідеями якомога далі від теперішнього місця перебування, оскільки там його, очевидно, неправильно зрозуміють, як уже неправильно зрозуміли Ісусове вчення, покликавши до власного дому нещастя, що символічно називається Жаданом пожежею.

Говорячи про пожежу, автор говорить саме про розпалену людським нерозумінням та підігріту носіями зиску війну. Вибудовуючи образ новітнього Христа – звичайного підлітка, якому чужі ідеї ворожі, Жадан наголошує, що, незважаючи на необхідність залишити проклятий край наразі, людство все

одно чекатиме його повернення згодом, аби, якщо не врятуватися самим, то бодай подарувати надію на порятунок власним дітям.

У цьому випадку Сергій Жадан відображає трагедію населення окупованих територій, які, незважаючи на сприйнятливність до пропаганди та затьмареність розуму ідеологічними кліше, все-таки усвідомлюють, що бодай їхні діти заслуговують жити краще, ніж вони самі. Таким чином, можна констатувати, що поет не схильний до однобічного звинувачення «диванних» учасників протистояння з того боку, залишаючи їм право на прояви людяності.

Усе вселенське зло, якого так боїться ліричний герой, уособлюється поетом у трьох групах однорідної лексики, що утворюють ефект ампліфікації, себто нагромадження:

Хай забирає всі їхні книги, сувої, листи,
хай забирає ромів і виводить їх за мости,
муфтіїв і рабинів, книжників і провидців —
хай виводить звідси, якщо має куди їх вести.

Інакше ми пустимо в небо важкі дими,
спалимо їхні базарні будки й молільні дома,
їхні гіркі синагоги й ламкі мінарети,
всі ті чорні місця, яких не розуміємо ми [16, с. 8].

Так, першу групу складають книги, сувої та листи – тобто документальні джерела інформації та знань, що є небажаними для вчорашніх сусідів. Друга група представлена назвами живих носіїв небезпечної інформації, що змушує думати – ромів, муфтіїв і рабинів, книжників і провидців. Як бачимо, у складі цієї групи дещо чужорідно виглядає лексема «роми», залучення якої до зазначеного контексту, вочевидь, зумовлена семантикою постійних гонінь, яких зазнавала вказана група населення за різної влади. Третя ж група – це назви культових споруд, присутність яких дозволяє пізнати правдиве слово: молільні дома, гіркі синагоги, ламкі мінарети.

Як справедливо твердить у рецензії на збірку “Життя Марії” Г. Грувер, “у наукових роботах про біженців можна зустріти згадку про феномен

“соціальної смерті”. В середині книги у Жадана є цикл верлібрів “Чому мене немає в соціальних мережах” (враховуючи, що він дійсно не зареєстрований у жодній). У цьому циклі з точністю до навпаки: феномен соціального життя при фактичній смерті. Усім знайомі випадки, коли акаунт продовжує жити, а його власника більше не існує” [11]. Трагічний і водночас суперечливий образ сучасника посилює бажання шукати вихід, прагнути до майбутнього.

Прологом до збірки, («Intro»), є авторський переклад вірша Р.-М. Рільке «Благовіщення» з циклу (1912), однойменного до Жаданової збірки. Циклічне об'єднання п'ятнадцяти віршів німецького поета художньо ретранслює невелику біографію Богородиці, викладену в Новому Завіті.

Низка художніх інтерпретацій циклу Р.-М. Рільке (П.Хіндемита «Житіє Марії») демонструють придатність образу до вияву трагічних переживань, (В. Микушевича «Життя Діви Марії») – загальнохристиянських конотацій. Однак С. Жадан перебуває найближче до задуму німецького поета, який назвав цикл віршів «Das Marienleben» («Життя Марії»).

Тісний змістовний зв'язок віршів циклу Рільке не завадив С. Жаданові вилучити один із них, щоб поставити у своїй збірці на привілейоване місце. Біблійна подія – зустріч Марії з ангелом (Лк. 1:26-38), функція якого зводиться до ретрансляції Божої волі, була німецьким поетом достеменно переінакшена. Маріїн страх від появи ангела та смиренність, з якою були вислухані його слова, у Біблії тлумачаться як підпорядкованість обох Богів.

У структурі образу Марії Рільке зацентровано й посилено її людське ество, «те, що мільйони знали, з чим зіткнулись, до неї переходило від нас» [13, с. 6], головною ознакою якого є пережиті обома еротичні почуття, «поглядами враз / вони поміж собою зіштовхнулись, / все спорожніло вмить і водночас /... вона і він...» [13, с. 6]. Дослідження почуттів Марії переведено в площину тілесності, і цей хід Рільке використаний Жаданом для подальшого розгортання образу в заданому напрямку. Марія стає засобом його переорієнтації з модерного логоцентризму до постмодерного тілоцентризму.

Збагачений драматичними переживаннями, образ Марії Рільке став об'ємнішим, земний досвід життя героїні став прелюдією виконання нею Божого призначення. У вірші «Наші, Маріє, діти ростуть, ніби трава» постає конфлікт двох бачень суспільної організації, у якій Ісусова практика толерантності виступає альтернативою до традиційної, спрямованої на агресивне домінування. Маргіналізований народ проживає безглузде життя «...ростуть, ніби трава: / чорні робочі долоні, стрижена голова, / зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати /» [13, с. 8].

Вірш оприявнює колективний жіночий голос мешканок якоїсь «напівживої країни», із рештками радянської індустрії та пострадянської ідентичності, що локалізовані у рідному для поета Харкові або Донбасі. Жінки та їх сини загублені у повсякденні, опановані стереотипами, закомплексовані, залякані, зневірені, роздратовані. Їхній душевний хаос знаходить вихід в агресивному ставленні до «інших»: чужинців, що через якісь обставини почали жити поряд, і Маріїного сина, який серед них проповідує принципи нового життя і знаходить відгук.

Згаданий текст можна прочитати як алюзію на Ісусові слова «Пророк не має пошани лише в своїй батьківщині та в себе вдома» (Мт. 13:58). Переакцентовуючи дихотомію «чоловіче–жіноче» на «жіноче–чоловіче» С. Жадан наділяє активністю жіноче коло: жінки діяльні, войовничі, обізнані з Ісусовим ученням, проте не здатні подолати всередині себе бар'єр несприйняття нового. У такий спосіб поет виявляє конфліктну, амбівалентну сутність людини, що є одночасно агресором і жертвою.

ВИСНОВКИ

На підставі зробленого нами дослідження можна зробити наступні висновки.

Сучасність тематики поетичних і прозаїчних творів Сергія Жадана, вплетення них в загальний контекст молодіжної тематики, революційність поета-дев'яносника, осучасненість міфологічно-біблійної парадигми привернули увагу до творчості «харківського митця» багатьох літературознавців і мистецтвознавців. Не дивлячись на деструктивність, непередбачуваність, епатажність його творчості, літературознавці і критики приділяють увагу кожній книжці митця. Кожний із літературознавців бачить у творчості Сергія Жадана відображення своїх архетипів, краще сказати, тих архетипів, які вони вже вивчали на прикладі творчості інших митців.

О. Шаф та Л. Литвин відмічають біблійні образи і мотиви в Жаданівських текстах, Богдан Пастух вивчає урбаністичні мотиви, Юлія Вишницька досліджує міфосценарії, Ірина Борисюк вивчає символіку образів, що пов'язані з ідеєю смерті, Іван Дзюба підкреслює асоціативність і світове значення його поезії, Анна Біла і Лариса Березовчук надають творчий портрет Жадана.

Також у висновку відзначимо, що постмодерністські тенденції у творчості Жадана яскраво проявляються у насичені слів новими аспектами, наповненні мови молодіжним сленгом, маргінальними висловами, тощо.

Вірші Жадана - це громадянська молитва, це звернення до Бога, до потойбіччя. Письменник переконаний, що за допомогою поезії можна змінити суспільство, зробити його кращим, добрішим, чуттевишим, пробудити чуйність у людей, поєднати Схід і Захід, виростити нове покоління патріотів. Адже саме патріотичності, на думку поета, не вистачає нашому суспільству,

того справжнього кохання та відданості своїй країні, яка ніби мати, годує нас, піклується, загоює наші рани, а натомість нічого у нас не просить.

«Жаданівський спадок» можна помітити у творах багатьох письменників. Це й сюжетні ходи, фразеологія, «жаданівські неологізми» тощо. На наше покоління, стиль Жадана, кругозір його ідей мають потужний вплив.

У збірці «Життя Марії» розмова ведеться саме про війну. Та ми маємо розуміти чим є війна для поета. Перш за все, поет намагається знайти правильні слова аби вороги зупинилися та вслухались у тишу між черговими пострілами.

Збірка «Життя Марії» є сповіддю Жадана. Ніби його щоденником, у який він записував усі свої переживання під час війни. Життя у часи війни є перемінливим, його значущість ніби втрачає свою ціну, переходить на другий план. Тож настрої та образи збірки перемінні. При написанні збірки митець використовує хронологічну послідовність, поєднує відчай із запалом, інтимність з войовничістю.

Найбільш яскравими носіями образу війни є обличчя героїв Жадана. У своїй збірці Сергій Жадан найбільшу увагу приділяє тим, хто героїчно, без долі страху виходить на вулиці міст, захоплених окупантами. Ці люди мають різну мету та сенс життя. Не всі вони є позитвними героями, особливо якщо дивитись із застарілого розподілу персонажів на добрих і злих.

Практична значущість нашого дослідження полягає в розкритті поетики та мовної своєрідності збірки «Життя Марії», яка є поетичною рефлексією українського буття і нової екзистенційної реальності, у якій війна стала маркером тотальної суспільної і духовної кризи. Вона відбиває активний авторський пошук нових світоглядних орієнтирів та адекватних для їхнього втілення художніх образів.

При вирішенні завдання нами охарактеризовано рецепцію творчості С.Жадана українським літературознавством, визначені особливості тематичного наповнення творчості й еволюції поетичної майстерності

письменника, виділені провідні художні засоби реалізації образу міста і дому в поезіях збірки «Життя Марії», виділені провідні ознаки символіки творів поета, вивчені ключові особливості реалізації мотивів життя й смерті в поезіях збірки.

Таким чином, завдання вирішені в повному обсязі, мета досягнута-визначені провідні художні засоби реалізації основних мотивів збірок поезії С.Жадана, зокрема збірки «Життя Марії».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башляр Г. Вода и грезы: Опыт о воображении материи. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1998. 342 с.
2. Березовчук Л. Творчий портрет Сергія Жадана. URL: <http://www.liter.net/=/Zhadan/bereza.html> (дата звернення 15.11.2019).
3. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ століття : монографічне дослідження / за відп. ред. В.Л. Смілянської. Zielona Gora : Wydawnictwo WSP im. Tadeusa Kotarbinskiego : Wydawnictwo Verbum, 1999. 160 с.
4. Біла А. Від ломки до ломки... (лірика Сергія Жадана). *Літературно-мистецький альманах «Кальміюс»*. 2000. Число 1-2 (9-10). URL: <http://www.kalmiyus.h1.ru/nomer4/kryt/bila.shtml> (дата звернення: 20.11.2019).
5. Бойцун І., Мухаметзянова М. Міські акварелі Сергія Жадана. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. Старобільськ, 2013. № 2 (261). Ч. II. С. 5–10.
6. Бондар-Терещенко І. *Остмодерн: геопоетика, психологія, влада: монографія*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 144 с.
7. Борисюк І.В. Метафори смерті в поезії Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 43(1). С. 93-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43%281%29_14 (дата звернення: 25.11.2019).
8. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів: Літопис, 1997. 297 с.
9. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм. Київ: Часопис «Критика», 2005. 264 с.
10. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.

11. Денисюк І.О. Розвиток української малої прози XIX–XX ст. Київ: Вища школа, 1981. 213 с.
12. Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ: Либідь. 112 с.
13. Євген Баран. Дев'яності навиворіт: Есе. Івано-Франківськ: Видавець Супрун В.П., 2011. 172 с.
14. Жадан С.В. Антена. Чернівці: Maridian Czernowitz, 2018. Книги – XXI. 304 с.
15. Жадан С.В. Білі люди – жорстокі люди. *Інтернет-журнал «Ліва»*. URL: <https://liva.com.ua/poetry60.html> (дата звернення: 25.11.2019).
16. Жадан С.В. Життя Марії: Книга віршів і перекладів. Чернівці: Maridian Czernowitz, 2015. Книги – XXI. 184 с.
17. Жадан С.В. Тамплієри. Чернівці: Maridian Czernowitz, 2016. Книги – XXI. 120 с.
18. Жадан С.В. Вірші. *Інтернет-сторінка «Поетичні майстерні»*. URL: http://maysterni.com/user.php?id=161&t=1&rub=1691&sf=167661_*** (дата звернення: 20.03.2020).
19. Жадан С.В. Вогнепальні й ножові. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2012. 160 с.
20. Жадан С.В. Господь симпатизує аутсайдерам. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 512 с.
21. Жадан С.В. Нові вірші URL: http://bukvoid.com.ua/library/sergiy_zhadan/novi_virshi/1.html (дата звернення: 18.04.2020).
22. Жадан Сергій про Біблію, Вікіпедію, «Життя Марії» та самоповтори. *Громадське телебачення*, 02.04.2015. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pOa5v_M52-Q (дата звернення: 16.11.2019).
23. Загребельний П. Весела безпритульність / Жадан С. *Капітал*. Харків: Фоліо, 2009. С. 763 – 773.
24. Іванишин В. Нариси з теорії літератури: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 256 с.

25. Коваленко О.В. Мотиви дороги (рух і процесуальність) у поезії Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Цитатник»). *Магістеріум. Літературознавчі студії*. 2010. Випуск 38. С. 90–93.

26. Колесник О.С. Лінгвокультурні особливості міфологічних сценаріїв.
URL:
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/2009_24/Articles/Kolesnik%20RGF24.pdf.

27. Лавринович Л. Б., Салагам М. М. Міфологізація часопростору у збірці С. Жадана «Месопотамія». *Молодий вчений*. 2014. № 14(15). С. 225-228.

28. Лотман Ю. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования / Лотман Ю.М. *Заметки*. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. 152 с.

29. Пастух Б. Міські пасторалі Сергія Жадана.
URL : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/03/07/120646.html> (дата звернення: 12.01.2020).

30. Поліщук Я. РЕвізії пам'яті : літературна критика. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 216 с.

31. Різниченко О. Післямова / Жадан С. *Цитатник (Вірші для коханок і коханців)*. Київ: Смолоскип, 1995. С. 55–59.

32. Родик К. К. Українська Месопотамія : збагнути і допомогти? Сергій Жадан про ментальність Донбасу. *Україна молода*. 2014. № 137.

URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2529/164/89467> (дата звернення: 05.02.2020).

33. Самохіна С. Месопотамія : поміж часом і ріками.
URL: http://www.bbc.2014_г_eader_review_zhadan6 (дата звернення: 18.12.2019).

34. Сапожникова Г.М. Дихотомія міста: символи і смисли в інтерпретації С. Жадана (на матеріалі збірки «Вогнепальні й ножові»). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Старобільськ, 2013. № 22 (281), ч. II.

35. Харчук Роксана. Сергій Жадан і підлітково - дитяча альтернатива. *Кур'єр Кривбасу*. 2008. № 218-219. С. 276-285.

36. Шаф О.В. Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана: концептуальність та функціональність. *Збірник наукових праць «Український смисл»*. URL: <http://ukrsence.com.ua/zmist-zhurnalu/ukra%D1%97nskiy-smisl-1-2012/biblijniydiskurs-u-tvorchosti-sergiya-zhadana-konceptualnist-ta-funkcionalnist/> (дата звернення: 18.12.2019).

37. Шаф О. В. Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана: концептуальність та функціональність. URL: <http://ukrsence.com.ua/> (дата звернення: 18.12.2019).

38. Шаф О. В. Мотив мандрів у творчості Сергія Жадана в контексті «Маскуліної безпритульності». *Збірник наукових праць Таїни художнього тексту*. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 14. С. 91-98.

39. Шаф О. В. Топос міста в поезії Сергія Жадана як маскулінізація світу. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. Київ, 2010. Вип. XXIII. Ч. 2. С. 411-417.